

CSISZÁR ZOLTÁN

A hódoltság peremén

A TÖRÖK KORI ALSÓ-KEMENESHÁT (17. SZÁZAD)

Bevezető

A *Vasi Szemle* 2024. évi 2. számában közölt tanulmányom az Alsó-Kemeneshát (történelmi Kemenes-vidék) 16. századi státuszára vonatkozó adatokat tárgyalta, az alapul szolgáló forrás a *Conscriptiones portarum* (E 158). Az összeírások a 17. században is folytatódtak, a 17. századi részletek a 12-1., 12-2. kötetekben találhatóak, közel 1100 oldalon. A jelen tanulmány az előző részben megjelent írás folytatása.

Változások az összeírásokban

A Magyar Királyságban az állami adóztatás a 16. századtól rovasadó formájában történt, melyhez alapul az országgyűlések által elrendelt dikális összeírások (*dicales conscriptiones*) szolgáltak. A 16. század végéig jellemzően az osztatlan belső telek volt az adózás alapja, így az összeírások is főként a porta- (telek-) állomány feltárására irányultak. Ekkor még egy belső telek és az ezen álló ház jelentette a portát (*p.*). A századfordulón, 1598-tól a háborús pusztulásra hivatkozva csak a lakóházak (*do.*) összeírását végezték. A vagyoni állapottól független házadó a 17. század első évtizedének végén megszűnt, 1609-ben visszatértek a porta alapján kirótt adóhoz, az adóztatás a vagyonadó irányába tolódott (zsellérek adóztatása, jobbágy és zsellér közötti vagyoni különbség figyelembevételé).

A változások okainak a kistérség státusza szempontjából nincs jelentősége, a gazdasági állapot megítélésére a portaszámok,

a népesség becslésére pedig inkább a házösszeírások adatai alkalmasak.

1609-től¹ négy jobbágyházat, illetve tizenkettő zsellérházat (a 16. század végéig a zsellérek nem fizettek adót) tekintettek egy portának, az 1609. évi cikkely későbbi hivatkozásai 1622-ben² és 1635-ben³ azonosíthatók.

1647-ben⁴ az adófizetők körét kibővítették, és új portaösszeírást⁵ rendeltek el. Ekkor egy kapuszámba (portába) a négy vagy hat igásmarhával és saját ekével szántó jobbágyok közül négyet, két igásmarhával szántó jobbágyok közül nyolcat, az igásmarhával nem rendelkező jobbágyok és zsellérek közül pedig tizenhatot kellett figyelembe venni.

Változások történtek az összeírásokban alkalmazott jelrendszer tekintetében is. A jelölések a 16. század végéig viszonylag egységesnek tekinthetők: az „*i*” egész, a „*j*” fél portát („*p*”) jelent, a házösszeírások („*do.*”) nagyrészt arab számosságúak. A 17. században a „*p*” helyett a „*Por*”² jelzi a portát, a „*qr*”² a negyed portát, az „*i*” (egész) és a „*j*” (fél) továbbra is megkülönböztethető,

1 1609. évi LXII. tc.: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=60900062.TV> (Megtekintve: 2024. május 22.)

2 1622. évi XXXII. tc.: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=62200032.TV> (Megtekintve: 2024. május 22.)

3 1635. évi VIII. tc.: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=63500008.TV> (Megtekintve: 2024. május 22.)

4 1747. évi XXXVI. tc.: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=64700026.TV> (Megtekintve: 2024. május 22.)

5 1647. XXXVI. tc.: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=64700036.TV> (Megtekintve: 2024. május 22.)

k1		k2		k3		k4	
-----------	--	-----------	--	-----------	--	-----------	--

Az összeírásokban alkalmazott jelölések értelmezése

de értékük az oldal alján található összegzésben „Latus Por²”: azonosan egy; vannak olyan összeírások is, ahol az egész és negyed porták nincsenek külön jelölve, de más-más oszlopba írták azokat. A házakat „do, do²”, „Do, D.” jelöli.

A teljesség igénye nélkül kiválasztott jellegzetes példák az alábbi (k1⁶; k2⁷; k3⁸; k4⁹) képen láthatók, a képen (ahol ez nem egyértelmű) feltüntettem a jelölések értelmezését is.

A történelmi Kemenes-vidék hódoltságbeli valós státusza

Az alábbiakban részletezett adatok forrása ez esetben is az előző részben már hivatkozott *Conscriptiones portarum* (E 158). A 17. századi felmérések ritkábbak, viszont általában egy évben több felmérés is történt (pl. 1600–1601-ben öt), ez esetben csak az utolsót ismertetem. A Vas vármegyére vonatkozó összeírások az 1648. évvel zárulnak.

Az adatok részletezésénél használt jelölések:

(?) /bizonytalan olvasat; – /a hivatkozott évben nincs adat; √ /nem szerepel az összeírásokban;

< /összevont adat (*Hymusku et Merse* együtt); **Sub.** /kettős adózású (behódolt) település.

A táblázatok a településeket a könnyebb áttekinthetőség miatt a földrajzi helyzetük alapján, a Kemeneshát északkeleti végétől indulva, az óramutató járásának megfelelő sorrendben tartalmazzák. Az első táblázatba minden jelenleg is létező települést felvettem, a továbbiakban csak az adatolható helységek szerepelnek. A táblázatok végén (utolsó sor vagy sorok) az összegzett adatokat is feltüntettem.

Az adózó porták és házak száma

A történelmi Kemenes-vidék településeire vonatkozó adózási alapadatok (porta: „p.”; domus: „do.”) az összeírásokból jól meghatározhatóak. A házak szerinti adóztatás 1603-mal zárul, bár némely évben még találunk eltérő részletességű házadatokat. A 17. századi képzetes portaadatok összevethetősége a 16. századi (valósnak tekint-

6 MNL OL CP E158 10. köt. 982. p.
7 MNL OL CP E158 11. köt. 809. p.
8 MNL OL CP E158 12-2. köt. 76. p.
9 MNL OL CP E158 12-2. köt. 563. p.

TELEPÜLÉS	ÉV SZÁM							
	1601 ¹⁰	1603 ¹¹	1609 ¹²	1610 ¹³	1619 ¹⁴	1622–1623 ¹⁵	1635 ¹⁶	1648 ¹⁷
	ADÓZÓ PORTÁK ÉS HÁZAK SZÁMA							
Magyargencs	3 do. Sub.	–	1 p. Sub.	2¼ p. 14 do.	2½ p.	2½ p. Sub.	3 p. Sub.	3 p. Sub.
Kemenes-hőgyész	4 do. Sub.	2 do. Sub.	1 p. Sub.	1¾ p. 23 do.	3½ p.	3 p. Sub.	2½ p. Sub.	3 p. Sub.
Kemenes-magasi	4 do. Sub.	2 do. Sub.	½ p. Sub.	1½ p. 13 do.	1½ p.	1 p. Sub.	1¼ p.	1 p. Sub.
Vönöck	–	–	–	–	–	–	–	–
Kemenes-szentmárton	4 do. Sub.	1 do. Sub.	–	–	–	–	–	–
Kemenes-sömjén	10 do. Sub.	2 do. Sub.	½ p. Sub.	2 p. 22 do.	3 p.	2 p. Sub.	1½ p. Sub.	2½ p. Sub.
Kemenes-mihályfa	18 do. Sub.	8 do. Sub.	½ p. Sub.	3 p. 20 do.	4 p.	3 p. Sub.	5½ p. Sub.	3 p. Sub.
Tokorcs	19 do. Sub.	10 do. Sub.	½ p. Sub.	2½ p. 17 do.	3 p.	2 p. Sub.	2½ p. Sub.	2 p. Sub.
Nagysimonyi	18 do. Sub.	6 do. Sub.	½ p. Sub.	1½ p. 14 do.	1¼ p.	1¼ p. Sub.	1½ p. Sub.	½ p. Sub.
Sitke (Kissitke)	2 do. Sub.	1 do. Sub.	–	–	–	–	–	2 p. „Sitke” Sub.
Sitke (Nagysitke)	13 do. Sub.	10 do. Sub.	½ p. Sub.	2¼ p. 13 do.	3 p.	2 p. Sub.	2 p. Sub.	
Ostffyászszonyfa	13 do. Sub.	5 do. Sub.	½¼ p. Sub.	1¼ p. 27 do.	1¾ p.	1 p. Sub.	1½ p.	1½ p. Sub.
Csőnge	26 do. Sub.	9 do. Sub.	½ p. Sub.	2½ p. 30 do.	3½ p.	2½ p. Sub.	3¼ p.	3 p. Sub.
Kenyeri	12 do. Sub.	5 do. Sub.	2 p. Sub.	2½ p. 25 do.	3½ p.	2 p.	3½ p.	2½ p. Sub.
Kechked	6 do. Sub.	6 do. Sub.	–	3 p. 26 do.	3 p.	3 p.	2 p.	2 p. Sub.
Mikulosfalva	2 do. Sub.	–	¼ p. Sub.	½ p. 12 do.	¾ p.	¼ p.	1¼ p.	¾ p. Sub.
Pápoc	6 do. Sub.	2 do. Sub.	½ p. Sub.	1 p. 21 do.	2 p.	½ p.	2 p.	2½ p. Sub.
Kemenes-szentpéter	√	√	√	√	√	√	√	√
Egyházaskesző	–	–	–	<i>pemitus deserta</i>	1½ p.	½ p.	1½ p.	1½ p. Sub.
Hymusku (et Merse)	<1 do. Sub.	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	<161 do. Sub.: <161	69 do. Sub.: 69	14¼ p. Sub.: 14¼	27½ p. (277) ¹⁸ do.	37¾ p.	26½ p. Sub.: 20¼	34¾ p. Sub.: 16½	30¾ p. Sub.: 30¾

10 MNL OL CP E158 12-1. köt. 478–481. p.

11 MNL OL CP E158 12-1. köt. 555., 567–568. p.

12 MNL OL CP E158 12-1. köt. 741–743. p.

13 MNL OL CP E158 12-2. köt. 75–77. p.

14 MNL OL CP E158 12-2. köt. 169–174. p.

15 MNL OL CP E158 12-2. köt. 207–210. p.

16 MNL OL CP E158 12-2. köt. 481–484. p.

17 MNL OL CP E158 12-2. köt. 561–563. p.

18 94 nem lakott házat is tartalmaz!

hető) adatokkal csak erősen tájékoztató jellegű.

Továbbra sincs adat Kemenesszentpéter vonatkozásában, Vönöcköt, és talán Kemenesszentmártont, valamint Kissitkét érintően is az adatok hiányát az itt élő egytelkes nemesek és zsellérek más adóztatása (*Taxa Nobilium*, *Taxa Inquilinorum*) indokolhatja. Az egytelkes nemeseket már a tizenöt éves háború idején (1595-ben,¹⁹ 1596-ban²⁰) taxa²¹ fizetésére kötelezték, zselléreknek taxa fizetési kötelezettségét az 1609. évi LXII. tc. 5. § írta elő.

A máshol hiányzó adatok a települések átmeneti, illetve tartós pusztulására utalnak – ezekben az években nem voltak adóztathatók.

A 1601. évi halmozott házszám (adózó házak) a 16. század végi adatokhoz képest jelentős (több mint 40%-os) csökkenést mutat, s 1603-ban érte el minimumát, ekkor csak 69 adózó házat írtak össze. Hiányzó helységek: Magyargencs, Kemenesszentmárton, *Kechked*, *Mikulosfalua*, Egyházaskesző, *Hymusku*. Az 1610. évi adat – hozzávéve a 19³/₄ portára eső 79 jobbágházat –: 262 lakott ház, ami még mindig nem éri el a 16. század végén regisztrált 291 adózó házat. Hasonló változás tapasztalható a 16. század végi és az 1609. évi portaszámok tekintetében is.

1609-ig minden összeírt település behódolt státuszú, a kettős adózásra utaló „*Sub*” (subjectus)²² jelzés újra felkerült a települések neve mellé. Ez a térségben történt századvégi események alapján nem nagyon érthető.

Közel egy évtizedes alávetettség-mentes állapot után a regisztrált portaszám 1622–1623-ban éri el a legkisebb értéket, ami együtt jár a behódolt státusz újabb megjelenésével. Ez az állapot jellemzően fennmarad (a kettős adózás alatti kismértékű javulástól eltekintve) az 1648. évi utolsó összeírásig. Ekkor már újra minden összeírt település behódolt státuszú, *Hymusku* továbbra sincs említve.

A Kemeneshát birtokosai

A dikális összeírások az adóztatható porták és házak összeírását továbbra is birtokosokhoz rendelten tartalmazzák, a részadatok minden esetben a birtokos neve alatt vannak feltüntetve.

A térség birtokállománya továbbra is egyházi és magánföldesúri birtokokból áll. Tisztán egyházi (*Mikulosfalua*, Egyházaskesző, Pápoc), és magánföldesúri helységek (ide sorolva a teljes egészében vagy csak részben az egytelkes nemesek által lakott helységeket is) különböztethetők meg.

1601-ben²³ Kemenesmagasiban és Vönöckön 11-11, Nagysimonyiban 7, Ostffyasszonyfán 1 taxát fizető (*Taxa Nobilium*) egytelkes nemest jegyeztek fel; 1622–1623-ban²⁴ Kemeneshőgyészben 6, Kemenesmagasiban 14, Vönöckön 18, Kemenesszentmártonban 5, Nagysimonyiban 5; 1630-ban²⁵ pedig Kemeneshőgyészben 7, Kemenesmagasiban 12, Vönöckön 14, Kemenesszentmártonban 4, Nagysimonyiban 5 a taxát fizető nemesek száma. Vas vármegye 1696-ból fennmaradt nemesi összeírása szerint a fentiekén túl: már Kemenessömjénben, Kemenesmihályfán, Tokorcson, Csöngén, Pápocon is megjelennek a neme-

19 1995. évi V. tc.: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=59500005.TV> (Megtekintve: 2024. május 22.)

20 1996. évi X. tc.: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=59600010.TV> (Megtekintve: 2024. május 22.)

21 Hadisegély.

22 Alávetett, behódolt.

23 MNL OL CP E158 12-1 köt. 373–378. p.

24 MNL OL CP E158 12-2. köt. 303–305. p.

25 MNL OL CP E158 12-2. köt. 396–397. p.

sek, és Ostffyasszonyfa is visszakerül a nemesek által is lakott települések közé.²⁶

A térség egyházi birtokosai a győri püspökség és a pápoci prépostság, a magánföldesúri birtokok a Chyrmell(?), Cziraki, Hetyey, Hotthiey(?), Kisfaludi, Lysthy, Nádasdy, Ostffy, Sibrik, Sitkey, enyingi Török és Vizkelety családok (*nobiles possessionis*) kezén voltak. Az összeírásokból egyértelműen látszik, hogy a legnagyobb pusztulás

főként az egyházi birtokú falvakat érte. Ennek oka valószínűleg az, hogy a törvényileg is tiltott behódolást az egyház következetesebben próbálta megakadályozni.

A porták és házak megoszlása

Az 1610. évben nagyobb részletességű összeírás készült, ennek adatai:

TELEPÜLÉS	PORTÁK ÉS HÁZAK MEGOSZLÁSA (1610) ²⁷				
	possessor	<i>inquilini</i>	<i>libertini</i>	<i>deserta</i>	<i>aedificia nova</i>
Magyargencs	1 $\frac{3}{4}$ p.nob. Kisfaludi	$\frac{1}{2}$ p.6 do.	2 do.	2 do.	4 do.
Kemenes-hógyész	1 $\frac{1}{4}$ p.nobilium	$\frac{1}{2}$ p.6 do.	9 do.	6 do.	2 do.
Kemenesmagasi	1 p.nob. Vizkelety	$\frac{1}{2}$ p.6 do.	3 do.	4 do.	–
Kemenessömjén	1 $\frac{1}{2}$ p.nobilium	$\frac{1}{2}$ p.6 do.	1 do.	12 do.	3 do.
Kemenes-mihályfa	2 p.nobilium	1 p.12 do.	2 do.	4 do.	2 do.
Tokorcs	2 p.nobilium	$\frac{1}{2}$ p.6 do.	3 do.	8 do.	–
Nagysimonyi	1 p.nobilium	$\frac{1}{2}$ p.6 do.	–	4 do.	4 do.
Sitke (Nagysitke)	2 p.nobilium	$\frac{1}{4}$ p.3 do.	5 do.	–	5 do.
Ostffyasszonyfa	$\frac{3}{4}$ p.nobilium	$\frac{1}{2}$ p.6 do.	6 do.	15 do.	–
Csőnge	2 p.nobilium	$\frac{1}{2}$ p. 6 do.	8 do.	14 do. (et combusta)	2 do.
Kenyeri	1 $\frac{1}{2}$ p.nob. Török	1 p.12 do.	9 do.	–	4 do.
Kechked	2 p.nob. Nádasdy	1 p.12 do.	4 do.	8 do.	2 do.
Mikulosfalua	$\frac{1}{2}$ p.győri püspök	–	–	7 do.	5 do.
Pápoc	$\frac{1}{2}$ p.prépostság	$\frac{1}{2}$ p.6 do.	2 do.	10 do.	3 do.
Összesen	19 $\frac{3}{4}$ p.	7 $\frac{3}{4}$ p.93 do.	54 do.	94 do.	36 do.

26 Schneider Miklós: Vas vármegye 1696. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1943. 6–8. p.

27 Az adatok forrása az első táblázat azonos évi adatánál hivatkozással egyező. Possessor 'birtokos'; *inquilini* 'zsellér'; *libertini* 'félszabad'; *deseta* 'elhagyott'; *combusta* 'felégett'; *aedificia nova* 'új házas'.

A táblázat első két oszlopa a jobbágy- és zsellérporták halmozott értékeit tartalmazza, a térségre vonatkozó összegzett jobbágyportaadat az 1609. évi LXII. tc. előírása szerint 79 jobbágyházat tesz ki. A térség lakott házainak száma az egytelkes nemesek és zsellérek házainak figyelembevételével tovább pontosítható. Az egytelkes nemesek zsellérei: 1622–1623-ban²⁸ Kemenesmagasiban 6, Vönöckön 7, Kemenesszentmártonban 6, Nagysimonyiban 5, Kissitkén 10; 1630-ban²⁹ pedig Kemenesmagasiban 6, Vönöckön 6, Kemenesszentmártonban 7,

Nagysimonyiban 3 a taxát fizető zsellérek (*söllyerek, sellerek*) száma.

A táblázat utolsó három oszlopa a nem adózókra vonatkozik. Az elhagyott (*deserta*) házak száma még mindig magas, bár az 1596. évi 166-hoz képest jelentős javulás tapasztalható, 1610-ben felégetett (*combusta*) házak csak három településen (Csöngén, Kenyeriben és nyilván még Egyházaskeszőn) vannak.

Az elhagyott házak számának változása az első negyedszázadban:

TELEPÜLÉS	ÉV SZÁM		
	1609 ³⁰	1610 ³¹	1622–1623 ³²
	AZ ELHAGYOTT (ÉS FELÉGETETT) HÁZAK SZÁMA ÉS MEGOSZTLÁSA		
Magyargencs	8	2	6
Kemeneshőgyész	12	6	8
Kemenesmagasi	6	4	4
Kemenessömjén	10	12	14
Kemenesmihályfa	10	4	6
Tokorcs	12	8	8
Nagysimonyi	6	4	6
Sitke (Nagysitke)	6	–	2
Ostffyasszonyfa	12	15	2
Csönge	10	14 (<i>deserta et combusta</i>)	7
Kenyeri	9	–	(7) (<i>combusta</i>)
<i>Kechked</i>	–	8	6
<i>Mikulosfalua</i>	9	7	14
Pápoc	10	10	8
Egyházaskesző	–	(<i>pemitus deserta</i>)	4
Összesen	120	>94	102

28 MNL OL CP E158 12-2. köt. 308–310. p.

29 MNL OL CP E158 12-2. köt. 399–400. p.

30 Az adatok forrása az első táblázat azonos évi adatainál hivatkozással egyező.

31 Az adatok forrása az első táblázat azonos évi adatainál hivatkozással egyező.

32 Az adatok forrása az első táblázat azonos évi adatainál hivatkozással egyező.

Összegzés helyett

Sajnos a *Conscriptiones portarum* (E 158)-ban az 1648 utáni évekre vonatkozóan már nincsenek adatok, így a századra jellemző összegzés sem igazán tehető meg. Ehelyett a tanulmányt a térségre közvetett hatást gyakorló jelentősebb események rövid ismertetésével, valamint a 18. század elejére vonatkozó kitekintéssel zárom.

A térséget érintő jelentősebb történések

Pápa 1597. augusztus 20-ai³³ és Győr 1598. március 29-én³⁴ történt visszafoglalása nyilván jelentős hatással volt a Kemeneshát településeire, bár ez a fenti adatokból nem nagyon látszik.

1601-ben már a térséghez tartozó minden település újra hódolt státuszú, pedig Zrínyi Miklós szavaival élve (más kontextusban): „az keresztény várak nem oly messze vannak”.³⁵ Pápán 1600 nyarán még közel sincs minden rendben. Ez év júniusában a pápai vallon őrség fellázadt, a várat ostrommal kellett visszavenni.³⁶ A vallonokkal már előbb is akadtak problémák, egy 1599. január 6-ai panasz szerint „a vallon katonák kifosztották a Rábán túl fekvő birtokaikat”.³⁷ Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveiben később is gyakoriak a vallonok³⁸ elvezénylésére, rendszabályozására vonatkozó kérések. A hódoltatás szempontjából a török

portyák lehettek a meghatározóak, a védelmi intézkedések vélhetően inkább csak a Rábától nyugatra eső részekre irányultak – a Rába folyó partjainak eltorlaszolása és erődítmények építése.³⁹ 1607-ből van adatunk a Rába gázlóinak és partjainak eltorlaszolása mellett a Marcal folyó mentén is hasonló torlaszok építésének elrendelésére.⁴⁰

1601 szeptemberének végén, az északdunántúli nyugati irányú hódoltatás központját, Fehérvárt is visszavették⁴¹ (1602. augusztus végén a törökök újra elfoglalták⁴²). Ennek pozitív hatása csak az 1601 utáni években lehetett, de az 1603. évi házősszeírások⁴³ még rosszabb képet mutatnak. Van adat a Fehérvár visszavételével járó terhekről is, 1602 elején Fehérvár helyreállítására minden 25 ház után egy-egy gyalogost kellett kiállítani 6 napi munkára.⁴⁴ A vármegye ugyanekkor minden 50 porta után egy-egy szekér kiállítását is elrendelte, és a szekerek Győrbe vitelét is előírta. Az idegen (itáliai, német) katonaság ellátása is házakhoz rendeltén történt, a hódolt területek (Rábán túliak) a kirótt terheknek a felét voltak kötelesek szolgáltatni.⁴⁵

A „tizenöt éves háború” utolsó szakaszában, Bocskai István szabadságharcának török által támogatott dunántúli hadmozdulatai Pápa térségét ugyan nem érték el,⁴⁶ de a török által segített reformáció terjedése a Kemenesháton is zavargást okozott.⁴⁷

33 Veress D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Bp., 1983. (továbbiakban: Veress D., 1983.) 146. p.

34 Veress D., 1983. 147. p.

35 Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című verses eposzából vett részlet.

36 Veress D., 1983. 147–150. p.

37 Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1., 1595–1600. Szombathely, 1989. 173. p. (Vas megyei levéltári füzetek; 2.)

38 A Habsburg Birodalom francia nyelvű alattvalói.

39 Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 2., 1601–1620, 1631–1641. Szombathely, 1991.–(?) (továbbiakban: Tóth, 1991.) 14., 16., 19., 20., 28. p. (Vas megyei levéltári füzetek; 5.)

40 Tóth, 1991. 54–55. p.

41 Veress D., 1983. 151. p.

42 Veress D., 1983. 153. p.

43 MNL OL CP E158 12-1 köt. 567–568. p.

44 Tóth, 1991. 20. p.

45 Tóth, 1991. 27–28., 31. p.

46 Veress D., 1983. 155–159. p.

47 Bedy Vince: A pápóci prépostság és perjelség története (Győregyházmegye múltjából; 6.). Győr, 1939. (továbbiakban: Bedy, 1939.) 57. p.

A „hosszú háború” 1606. november 11-én, a három fél által húsz évre megkötött zsitvatoroki békével ért véget. A béke kezdetben valóban fennállt („nem kell tartani az ellenséges portyáktól és betörésektől”;⁴⁸ „a béke... megszilárdult”⁴⁹), de 1608-ban már a békekötés feltételeinek semmibe vétele, a további hódoltatás és a határok felülvizsgálatának szükségessége a meghatározó adat a vármegyei jegyzőkönyvekben.⁵⁰ A jobbágyok hódoltsági falvakba költözését is megtiltják,⁵¹ a kanizsai pasa által készített lista falvaiban a török adó mielőbbi megfizetését szorgalmazzák.⁵² Egy 1611. szeptember végi rendelkezés szerint „Vas vármegyének csaknem fele része meghódolt és adót fizet a törököknek”.⁵³ Ez a jegyzőkönyvi megállapítás látszólag elmentmond az 1-es táblázat adatainak, ugye 1610-ben a Kemenes-vidéken összesített települések egyike sem volt hódolt státuszú.

1620 decemberében Bethlen Gábor hadai már elérték a térséget, a pápoci prépostság birtokait elfoglalták, és a prépostot hadisarc fizetésére kötelezték.⁵⁴

1622 után „viszonylagos békeévek” következtek, a Kemeneshát települései is csak részben behódolt státuszúak. A szőnyi békét (1642) előkészítő vizsgálat szerint 1630 és 1641 között Vas vármegyéből a törökök 2105 embert, 2832 lovat és ökröt hurcoltak el, valamint 26 falut hódoltattak meg.⁵⁵ 1641-ben

már újra minden kemenesháti település behódolt státuszú.⁵⁶

Portyákat nem csak a törökök indítottak, mivel a török elleni portyák „okot szolgáltatnak arra, hogy a törökök is betörjenek”, ezért ezeket a század harmincas éveitől már tiltják.⁵⁷

A portyák elleni védekezésben a vármege vélhetően csak magára számíthatott, egy 1641. évi nádori levél szerint: „a vármegye, amely oly sok török portyát és támadást látott, a hamarosan elkezdődő békétárgyalásokat is tekintetbe véve, maga gondoskodik a szükséges segítségről.”⁵⁸ 1641-től a vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek is hiányoznak.

A zsitvatoroki és a szőnyi békét 1650-ben 22 évre megújítják⁵⁹ – a források szerint ezt követően nincs nagyobb háború, de továbbra is gyakoriak a török portyák.

1663 őszén a Kemeneshát lábánál lévő Marcal mentén egy jelentős országos hadiesemény, a „vati hadimustra”⁶⁰ pezsdíthette fel a térség életét – bár nem egyértelműen pozitív értelemben, ahogy ezt oltalomlevél kiállításának szükségessége is sejteti.⁶¹ Szeptember 17-én Zrínyi Miklós (1620–1664) frissen kinevezett országos főkapitányként (*totius Nationis Hungaricae Dux*)⁶², a nádor katonai hatáskörében eljárva, a jelenlegi Mersevát (*Vat, Vath, Watt* néven több esetben is használt felvonulási helyszín) térségében lévő mezőkön mustárta meg az ide összehívott, mintegy 8500

48 Tóth, 1991. 47–48. p.

49 Tóth, 1991. 55. p.

50 Tóth, 1991. 75. p.

51 Tóth, 1991. 87. p.

52 Tóth, 1991. 95. p.

53 Tóth, 1991. 115. p.

54 Bedy, 1939. 15. p.

55 Pach Zsigmond Pál – Andics Erzsébet – Berend T. Iván: Magyarország története 3/2. köt., 1526–1686. Szerk. R. Várkonyi Ágnes Bp., 1985. (továbbiakban: Várkonyi, 1985.) 1435. p.

56 MNL OL CP E158 12-2. köt. 521–523. p.

57 Tóth, 1991. 185., 216. p.

58 Tóth, 1991. 230. p.

59 Várkonyi, 1985. 1713. p.

60 Az eseményről korabeli leírások is tudósítanak. Ezek pontosítását Pálffy Géza: Zrínyi Miklós nagy napja. Az 1663–1664. évi török háború egyik meghatározó eseménye: a vati hadimustra 1663. szeptember 17-én. Bp.–Pápa, 2016. (továbbiakban: Pálffy, 2016.) kismonográfiája tartalmazza.

61 Pálffy, 2016. 42. p.

62 Várkonyi, 1985. 1111. p.

főre tehető dunántúli magyar hadat. A nagyobb jelentőségű beavatkozás (Érsekújvár megsegítése) azonban elmaradt, hatása leginkább a török portyázások elleni védekezésre lehetett.⁶³ Az 1664. évi vasvári béke sem hozott változást, szemet hunyt a kettős adóztatás felett.

Az évszázad utolsó negyedét érintően 1683-ból rendelkezünk adatokkal a Bécs ellen felvonuló török hadsereg biztosítását ellátó török-tatár és kuruc hadak térséget is elérő hadmozdulatairól. Július első napjaiban „A Rába folyó innenső és túlsó részén negyvenkilenc vár, (...) részint kis város került a győzedelmes szultán uralma alá (...) Azok, melyek meghódolásukat siettek kijelenteni a magyar király (Thököly Imre) megbízottainak (...) megmenekültek” – Resid efendi török krónikája.⁶⁴ Bedy Vince szerint, a pápoci perjelség Szentpéter (Kemenesszentpéter) nevű faluja ekkor pusztult el.⁶⁵ Kara Musztafa balsikerű hadjárata a magyarországi oszmán befolyás megszűnéséhez vezetett, Fehérvár 1688. évi, majd Kanizsa 1690. évi visszavételével a nyugati irányú török expanzió centrumai is végleg megszűntek.

Kitekintés

A történelmi Kemenes-vidék török utáni állapotáról az 1720. évi országos összeírás adataiból kaphatunk átfogó képet.

A török kiűzése utáni reformok egyike az adózás rendszerének átalakítása, az 1715-ben elrendelt⁶⁶ összeírás a földadó irányába mutató kezdeti lépésként értelmezhető.

Az összeírási utasítás a pusztá falvak (megjelölve az elpusztulás idejét) összeírását is előírta, ami esetünkben lényeges forrás lehetne a tanulmány bevezetőjében kitűzött cél tekintetében. Az 1715. évi összeírás Vas megyei adatai azonban hiányoznak, így meg kell elégednünk egy későbbi összeírással. 1719-ben, az 1715. évi *conscriptio* hiányosságainak kiküszöbölése végett az összeírás megismétlését határozzák el. Az 1720-as adóösszeírás⁶⁷ a törvényben elrendelt 1715. évi összeírás helyesbítése. Csak a földterülettel rendelkező jobbágyok, zsellérek (és más falubéliek), valamint a külsősök összeírására vonatkozott, és kiterjedt a jobbágyföldet használó nemesekre is.

A magyar közigazgatás fennmaradt dokumentumainak köszönhetően tizenkilenc (két Sitke figyelembevételével: tizenkilenc) 17. századi település létezéséről van adatunk. A Kemenes-vidék eltűnt településeinek, *Hymusku* kivételével nincs nyoma a vizsgált dokumentumokban. Viszont a török kiűzése utáni első országos összeírásban, a térségben harmadik legmagasabb számú adófizetővel Kemenesszentpéter is megjelenik – ez utalhat arra, hogy a török korban még több hasonló státuszú helység is létezhetett.

Kemenesszentpétért Bedy Vince szerint, vármegyei segítséggel 1696-ban Bakos Imre pápoci perjel telepítette újra.⁶⁸

A tanulmány bevezetőjében körvonalazott problémára – középkori forrásokban beazonosított települések későbbi hiánya – a vizsgált török kori dokumentumok alapján nem adható egzakt válasz.

63 Pálffy, 2016. 43. p.

64 Veress D., 1983. 198. p.

65 Bedy, 1939. 65. p.

66 1715. évi LVII. tc.: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=71500057.TV> (Megtekintve: 2024. május 24.)

67 https://adatbazisonline.mnl.gov.hu/adatbazis/az-1720_-evi-oroszagos-osszeiras/kereses (Megtekintve: 2024. május 24.)

68 Bedy, 1939. 65. p.

TELEPÜLÉS	1720. évi adózók ⁶⁹ száma	1720. évi extraneusok ⁷⁰ száma
Magyargencs (<i>Magyar Gőncs</i>)	24	–
Kemeneshőgyész (<i>Hőlgyesz</i>)	15	–
Kemenesmagasi (<i>Poor Magosi</i>)	9	–
Kemenesszentmáton	–	–
Kemenessömjén (<i>Semjén</i>)	21	4
Kemenesmihályfa (<i>Mihály ffa</i>)	43	3
Tokorcs (<i>Tokorcs</i>)	35	16
Sitke (<i>Nagy Sütke</i>)	22	7
Ostffyasszonyfa (<i>Ostfi Aszonyffa</i>)	3	–
Csönge (<i>Csenge</i>)	27	–
Kenyeri (<i>Kenyeri</i>)	9	–
Kechked (<i>Kecskéd</i>)	14	–
Mikulosfalua (<i>Sz. Miklos ffa</i>)	8	–
Pápoc (<i>Pápocz</i>)	21	–
Kemenesszentpéter (<i>Sz. Peter</i>)	31	–
Egyházaskesző (<i>Egy házas Keszű</i>)	22	–
Összesen	304	30

69 „*Colonus et Inquil.*”

70 Idegenek – az összeírt helységben földdel, szőlővel rendelkező más településbeliek.